

КАПІТАЛОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 330.142

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ: ПИТАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Бережний В.М., канд. екон. наук, професор

Кравчук Ю.Б., асистент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Анотація. Розглянуто категорію «людський капітал», його сучасний стан, визначено професійну освіту як головну складову його формування. В статті підкреслюється необхідність інноваційної моделі розвитку людського капіталу, в цьому зв'язку запропоновано пріоритетні напрями модернізації освіти, зокрема вищої. Розглянуто заходи, пов'язані з мінімізацією негативного впливу кризи на стан та використання людського капіталу.

Ключові слова: людський капітал, освіта, модернізація вищої освіти, якість, інноваційний розвиток, пріоритетні напрями, криза.

The abstract. A category "human capital" is considered, its modern state, trade education as a main constituent of its forming is certain. The necessity of innovative model of human capital development is underlined in the article, the priority directions of education modernization i.e. higher education are offered. The measures related to minimization of crisis negative influence on the state and the use of human capital are considered.

Keywords: human capital, education, modernization of higher education, quality, innovative development, priority directions, crisis.

Постановка проблеми. Відомо, що в доіндустріальну епоху головним виробничим ресурсом була мускульна сила, в до індустріальну – машинна техніка, а на постіндустріальній стадії таким ресурсом стають втілені в людині знання, її інтелект. На зміну індустріальній економіці, в якій переважало масове виробництво, прийшла економіка знань, головуюче значення в якій отримала творча, інтелектуальна праця, а робоча сила набула якості капіталу – людського капіталу. Багатство розвинутих країн, головним чином, створює людський капітал. Цим характеризується перехід до якісно нового типу економічного розвитку, що базується на створенні та відтворенні людського капіталу.

Вирішальним фактором ринкового успіху та науково-технічного потенціалу країни сьогодні є такий актив людського капіталу як освіта. Переваги в конкуренції визначаються вже не розмірами країни, не багатими природними ресурсами, не потужністю фінансового капіталу, а рівнем освіти та об'ємом накопичених суспільством знань.

Розвиток людського капіталу, реформування вузівської та післявузівської професійної освіти, головної його складової, створюють можливості подолання економічної відсталості України, яка характеризується деінтелектуалізацією праці, деградацією науки і освіти, слабким використанням людського та трудового потенціалів.

Тому дослідження проблем використання людського капіталу на сучасному етапі є не тільки актуальним, але стає першочерговим в структурі соціально-економічних досліджень в цілому. При цьому особливе значення набувають економічні аспекти освіти, оскільки її ефективне використання стає головною умовою економічного та соціального розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія людського капіталу в її сучасному вигляді стала закономірним результатом розвитку світової економічної та філософської думки. На початку 60-х років ХХ ст. ця теорія склалася як самостійна світова економічна думка в працях відомих зарубіжних економістів Т.Шульца, Г.Беккера, Дж.Мінцера, Л.Туроу, І.Фішера, С.Фішера та інших. Пізніше великий внесок в її розробку внесли М.Блауг, Р.Солоу, Р.Лукас, Г.Менкью, Д.Ромер та інші. Розвиток теорії людського факто-

ру продовжили Й.Бен-Порет, Г.Лурі, М.Мелоун, Т.Стюарт, Дж.Грейсон, С.Ломбардіні, Г.Сент-Пол та інші.

У вітчизняній економічній літературі проблемі людського фактору довгий час не надавалося достатньої уваги. Тільки в 70-80-х роках ХХ ст. почали з'являтися публікації, присвячені тим чи іншим аспектам людського капіталу. Питанням його розвитку надавали увагу такі відомі науковці, як: І.Бажан, С.Бандур, В.Васильченко, А.Гриненко, Т.Заяць, Л.Керб, А.Колот, І.Кравченко, В.Лич, Е.Лібанова, В.Никифоренко, В.Онікієнко, В.Петюх, С.Пирожков, В.Савченко, Н.Тітова, Л.Шаульська. Серед російських вчених цю проблематику досліджували Б.Генкін, Л.Дегтяр, А.Косаєв, М.Магомедов, Г.Сергеєва, Л.Чижова та інші.

Незважаючи на значні здобутки в теоретико-методичному та прикладному аспектах даного напрямку досліджень, вимоги до людського капіталу, що визначаються новими економічними та соціальними умовами розвитку країни в цілому та її регіонів зокрема, створюють підґрунтя для нових наукових пошуків з метою формування структурно цілісного та функціонально ефективного механізму розвитку і збереження людського капіталу.

Невирішені складові загальної проблеми. Багаточисельність монографій, навчальних посібників, наукових статей та доповідей підкреслюють постійну увагу в суспільстві до питань формування і розвитку людського капіталу. Разом з тим ще недостатньо дослідженими залишаються питання ролі освіти в структурі людського капіталу, інноваційного аспекту формування, збереження та ефективного його використання. Потребують дослідження інтелектуалізації праці як прояву якісного зростання людського капіталу, а також питання мінімізації негативного впливу кризи на його стан.

Формулювання цілей статі. Розглянути категорію «людський капітал» та його головну складову – професійну освіту. Запропонувати інноваційний тип формування людського капіталу як єдиної моделі розвитку, що не має альтернатив. Визначити пріоритетні напрями модернізації освіти як умови економічного розвитку.

Викладення основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день існує чимало визначень категорії «людський капітал». Головним чином вони сходяться на одному – це сукупність накопичених людиною знань, умінь, навичок, отриманих в процесі освіти та підвищення кваліфікації, які реалізуються у ставленні до творчої праці. Цей капітал може приносити дохід у вигляді зростаючої заробітної плати, процента або прибутку.

Стан людського капіталу України сьогодні не відповідає вимогам сучасного стану її економічного розвитку. Деформована професійно-кваліфікаційна структура у багатьох випадках не відповідає потребам виробництва. Падає якість професійної освіти, великі втрати трудового потенціалу із-за незадовільного стану здоров'я та передчасною смертністю, відсутня дієва мотивація до ефективної праці. Низький рівень оплати праці та недоліки в її організації не стимулюють повної трудової віддачі робітників. Недостатня якість робочої сили зумовлює низьку конкурентоспроможність вироблених товарів та послуг. Очікуване в перспективі суттєве скорочення працездатного населення створює додаткові ризики для бізнесу та економіки взагалі.

Розроблена Урядом програма «Україна 2020: Стратегія національної модернізації» [1] хоча і має ряд важливих заходів, направлених на розвиток людського капіталу (модернізація системи охорони здоров'я, забезпечення сучасної і якісної освіти та підготовки кадрів, розвиток культури, розвиток трудового потенціалу, підтримка соціально-вразливих верств населення і т.д.) не націлює на вирішення принципово важливих стратегічних задач, в тому числі оновлення всієї системи трудових відносин, а саме – перетворення їх в партнерські.

Між іншим зрозуміло, що досягнення мети економічного зростання неможливо без стрімкого підвищення якості праці. З урахуванням демографічного спаду ефективного використання людського капіталу в найближчій перспективі стане єдиною можливим фактором збільшення національного ВВП.

Досвід розвинутих країн свідчить, що інвестиції у людський капітал вигідні економічно. По деяким оцінкам, кожний долар, вкладений, наприклад, в освіту, приносить від 2 до 10 доларів чистого прибутку [2, с.1].

Для того щоб стан людського капіталу не вступив у конфлікт з необхідністю забезпечення високої динаміки ВВП, потрібен перехід до інноваційної моделі розвитку. Реалізація такого варіанту пов'язана з формуванням нової економіки і, відповідно, з підготовкою спеціалістів і робітників нових поколінь, які будуть мати високу кваліфікацію, здібні генерувати нові методи праці і управлінські рішення, що базуються на справедливих розподільчих відносинах.

Перехід до інноваційної моделі розвитку для України не має альтернатив. І він не потребує корінної зміни поглядів на якість людського капіталу, а також визначення адекватних заходів, здібних суттєво підвищити ефективність його використання.

Зростання інвестицій у людський капітал викличе зміну галузевого попиту на робочу силу. Значно збільшиться доля охорони здоров'я, соціального захисту, освіти, науки, культури та мистецтва. Згідно прогнозу, очікуються структурні зрушення у професійно-кваліфікаційному складі зайнятого населення:

- відбудеться перерозподіл контингенту зайнятих на користь робітників розумової праці у зв'язку з переходом від індустріального типу економіки до інноваційного;
- зросте доля спеціалістів середнього рівня кваліфікації та службовців, які заняті підготовкою інформації, оформленням документації, обліком та обслуговуванням (пропозиції, що склалися в чисельності спеціалістів вищого та середнього рівня кваліфікації дуже деформовані в бік останніх);
- зміниться склад робочих кадрів (за винятком робітників сфери обслуговування, ЖКГ, торгівлі і споріднених видів діяльності) на користь кваліфікованих робітників індустріальних галузей економіки;
- сповільняться темпи зростання питомої ваги робітників сфери обслуговування, ЖКГ, торгівлі і споріднених видів діяльності (основні причини: значне скорочення чисельності населення країни і впровадження нових, більш ефективних форм організації праці зайнятих в них робітників).

Слід зазначити, що сьогодні вітчизняна економіка насичена кадрами з вищою професійною освітою, які використовуються неефективно та не виконують функції «локомотиву» науково-технічного прогресу. Вони або знаходяться в надлишку стосовно реальних потреб із-за поганої організації праці, або їх спеціалізація та рівень компетентності не відповідають сучасним техніко-економічним реаліям.

Отже, кадрова політика, що розрахована на довгострокову перспективу, буде успішною, якщо роботодавці почнуть ретельніше, відповідальніше ставитися до людського капіталу і формувати майбутній попит на робочу силу, який би в кількісному та якісному співвідношенні був адекватним ефективній ринковій економіці, що базується на інноваційних засадах. Вже сьогодні слід почати перегляд штатних розкладів підприємств та установ з метою раціоналізації потреб у робочій силі.

Центральною ланкою у формуванні людського капіталу, загально визнано, є освіта. Саме від неї залежить майбутнє країни, її стратегічний розвиток. На жаль, суспільство стає свідком певного застою, втрати якості національної освіти. Велику тривогу в Україні і, до речі, в Західній Європі, США викликає «повторна» неграмотність, коли люди після закінчення школи чи навіть ВНЗ, не читаючи десятками років, не працюючи над собою, втрачають здатність об'єктивно осмислювати реальність. Вважаємо, що перш за все слід радикально змінити ставлення держави і бізнесу до освіти. Відомо, що вкладення в людський капітал в США сягає 76%, в Європейських країнах – 74%, в Україні цей показник втричі нижчий, що й зумовлює відповідні показники розвитку країн [3, с.3].

На відміну від традиційної освітньої моделі, що базувалася на пріоритеті простого засвоєння і відтворення інформації, головною метою навчання в XXI ст. стає всебічний розвиток людської особистості як рівнозначної цінності. До цього спонукає головна педагогічна ідея сучасності – освіта впродовж життя.

Економічні негаразди в нашій країні, руйнування високотехнічних виробництв, комерціалізація освіти, неконтрольоване зростання вузів і студентів призвели до втрати якості вищої школи, яка вичерпує внутрішні резерви. За світовим рейтингом КНЕУ ім.Т.Шевченка посідає за 2009 рік 1613 місце, Київська політехніка – 2173, Львівський університет ім.І.Франка – 2570 місце. За роки незалежності в Україні не збудовано жодного надсучасного нового університету чи хоча б потужного лабораторно-дослідного комплексу. Великий науковий, кадровий потенціал вузів самотужки вже не може реалізуватись, дати нову якість вузівської освіти і науки [3, с.9].

Відома, що освіта повинна сприяти розвитку природних здібностей кожної людини, спрямувати їх на добро, поліпшення життя, на виключення із людських взаємовідносин насилля, ворожості, руйнівного ставлення до природи, до самої людини. Нині головною метою у справі виховання молодого покоління є виховання громадянина-патріота і громадянина-трудівника. Морально-духовна криза нині оволоділа всім суспільством і, звичайно, починається вона зі школи і сім'ї. Держава, її політикум ніяк не визначається із морально-духовними цінностями, із трактуванням новітньої історії, не сформовані моральні ідеали, зразки для наслідування. Давно прийшов час виробити загальнодержавні підходи до формування морально-етичних цінностей суспільства, молоді, розробки загальнодержавної програми виховання для кожної вікової групи дітей, цілей, завдань і інструментарію їх реалізації [3, с.15].

Пріоритетами державної політики в галузі освіти мають стати підвищення якості освіти і виховання, реалізація принципу «потрійної інноваційної спіралі»: 1) навчання, наукові дослідження; 2) запровадження високих технологій; 3) встановлення ефективних зв'язків з виробництвом і бізнесом.

Розвиток освіти в Україні на ближню перспективу доцільно здійснювати за такими пріоритетними напрямками:

1) Досягнення європейського і світового рівня якості і доступності освіти, перехід від масової до якісної освіти;

2) Інноваційний характер розвитку освіти, удосконалення організаційних та правових механізмів управління галуззю, ефективне поєднання освітнього і наукового процесів;

3) Демократія та морально-духовні орієнтири в освіті;

4) Підвищення соціального статусу та престижу праці педагогів і науковців;

5) Ефективна співпраця із бізнесом, виробництвом, створення нової економіки освіти, раціональне використання фінансових і матеріальних ресурсів [3, с.23-24].

Реалізація цих напрямів повинна дати можливість підвищити якість вітчизняної освіти і виховання, рівень життя кожного громадянина і в цілому всієї держави, забезпечити перехід до нового типу гуманістично-інноваційної освіти, що сприятиме істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу особистості та суспільства. В результаті цього відбудуться позитивні зміни в соціально-економічному житті країни, її духовному відродженні, політичному житті, побуті і культурі.

Освіта, здобута в Україні, стане конкурентоспроможною в світі, а кожен громадянин соціально захищеним на ринку праці.

Особливої уваги потребують сьогодні заходи, пов'язані з мінімізацією негативного впливу кризи на стан та використання людського потенціалу, а саме:

– забезпечення ефективного механізму захисту людського капіталу в умовах зростання безробіття;

– запровадження (в разі економічної та соціальної необхідності) загальнодержавних оплачуваних громадських робіт для захисту людей, які втратили роботу;

– створення дієвої системи професійної орієнтації незайнятого населення, в т.ч. молоді, яка навчається або закінчила навчання у навчальних закладах різних рівнів акредитації, зокрема шляхом професійної орієнтації населення та створення сучасної інформаційної бази, проведення всебічної роботи щодо популяризації робітничих професій;

- забезпечення випереджального зростання темпів росту середньої заробітної плати порівняно з темпами росту внутрішнього валового продукту;
- забезпечення захисту прав працівників на своєчасне та у повному розмірі отримання заробітної плати, а також погашення заборгованості, що накопичилася;
- створення ефективного механізму підтримки працівників, які опинилися під загрозою звільнення, в тому числі залучення до оплачуваних громадських робіт та надання фінансової підтримки Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття для фінансування витрат в умовах зростання безробіття та звуження можливостей працевлаштування [1, с.94-95].

Висновки. Головною проблемою формування та використання людського капіталу є сьогодні модернізація професійної освіти. Не стільки надлишок або дефіцит підготовлених кадрів спеціалістів та кваліфікованих робочих (хоча проблема вже існує і буде загострюватись), скільки якість їх підготовки виходять на перше місце наукових досліджень і практичних розробок. Освіта потребує інноваційного типу розвитку, тотального технічного і технологічного переоснащення, підвищення кваліфікації викладацького складу та організаційної перебудови. Зміни в структурі і формах профосвіти необхідно проводити одночасно з реформуванням її змісту відповідно пріоритетним напрямкам розвитку.

Тотальна модернізація вищої освіти – це стратегічна задача, рішення якої має привести стан людського капіталу відповідно реальним потребам економіки, що особливо важливо перед вимогами ХХІ ст.

Література.

1. Україна 2020: Стратегія національної модернізації. – К.: Вища школа, 2011. – 148 с.
2. **Чижова Л.** Развитие трудового потенциала: обоснование стратегии / Л. Чижова // Человек и труд. – 2009. - № 1. – с. 1-6.
3. **Ніколаєнко С.** Від освіти масової до освіти якісної (Нова стратегія розвитку освіти України) / С. Ніколаєнко. – К.: Наука, 2011. – 42 с.

Стаття надійшла: 01.12.2011 р.
Рецензент: д.е.н., проф. Горелов Д.О.

УДК 331.101.262:330.332

ІНВЕСТУВАННЯ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ

Бікулова Д.У., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Анотація. В статті розглядається вплив інвестування в людський капітал на підвищення ефективності підприємницької діяльності та зростання конкурентоспроможності національної економіки. Запропоновано заходи щодо підсилення мотивації працівника до нарощування свого людського капіталу.

Ключові слова: конкурентоспроможність, людський капітал, інвестиції, оплата «за знання та компетентність».

The abstract. The investment influence in a human capital on effectivization of entrepreneurial business and growth of national economy competitiveness are considered in the article. The actions for strengthening of workers motivation to escalating their human capital are offered.

Keywords: competitiveness, human capital, investments, payment «for knowledge and competence».